

A Comparative Comparison of the Philosophical Contexts of the Two Stories of "Hayy Ibn Yaqzan" and "Robinson Crusoe"

Masomeh Bahari Jouibari¹ | Ali Sattari² | Maryam Banahan Ghomi³ |
Afsaneh Naraghizadeh⁴

¹ MA of History and Philosophy of Education, Alzahra University, Iran. Email: ma.bahari.9@gmail.com

² Corresponding Author, Assistant Professor of Educational Administration and Planning Department, Alzahra University, Iran. Email: alisattari@alzahra.ac.ir

³ Assistant Professor of Educational Administration and Planning Department, Alzahra University, Iran. Email: banahan@alzahra.ac.ir

⁴ Assistant Professor of Educational Administration and Planning Department, Alzahra University, Iran. Email: anaraghi@alzahra.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 24 May 2022

Received in revised form 5 September 2022

Accepted 26 November 2022

Published online 13 August 2023

Keywords:

ontology; epistemology;
anthropology, arithmetic

ABSTRACT

The purpose of this research was to compare the philosophical contexts in the story of Hayy bin Yaqzan and the story of Robinson Crusoe. The research method was descriptive-analytical using content analysis method along with inductive approach. In the analysis of the stories, the unit of sentence analysis was considered. In this regard, the sentences aligned with the categorization system were specified and recorded in the checklist. The main categories including ontology, epistemology, anthropology and values were determined. The subcategories under the main categories were conceptualized with intellectual and philosophical approaches. The findings of the research showed that there are commonalities and differences in the philosophical contexts of the two stories. The most important thing in common between the two stories is to make people aware of their inner strength in achieving their goals, even if there are many problems on the way and in crisis situations. The most important difference between the two stories can be identified in the dimension of ontology. While the ultimate goal in Hayy bin Yaqzan story is the knowledge of the One God, in Robinson Crusoe story, God is not the ultimate goal and the ultimate goal remains at the level of material life. Therefore, the philosophical fields related to cognition, human, and values are formed in the shadow of the final goal mentioned in the two stories.

Cite this article: Bahari Jouibari, M.; Sattari, A.; Banahan Ghomi, M. & Naraghizadeh, A. (2023). A Comparative Comparison of the Philosophical Contexts of the Two Stories of "Hayy ibn Yaqzan" and "Robinson Crusoe". *Journal of Philosophical Investigations*, 17(43), 674-694. <https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.51746.3221>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

<https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.51746.3221>

Extended Abstract

Some stories play a significant role in the transmission of culture, social norms, beliefs and opinions due to their many users. Also, the two stories of Hayy bin Yaqzan and Robinson Crusoe were able to have a deep impact on people on a wide level due to their use at different levels, such as the basis of films and animations. These stories contain philosophical thoughts about the world, Human, knowledge and values. The problem that exists is that despite having many readers and audiences of the two stories, they lack a comparative and deep study in the philosophical context. Therefore, the impact of their intellectual and philosophical foundations on users is not clear. Therefore, the purpose of this research is to compare the philosophical contexts in the story of Hayy bin Yaqzan and the story of Robinson Crusoe. The importance of this research is shown in revealing the hidden philosophical concepts in two stories by discovering the facts in the text of the stories. In other words, the sentences have philosophical concepts and content in the two stories, whose extraction and classification shows the philosophy in the stories. Therefore, the comparative comparison of two stories in the philosophical context can help to discover the ontological, epistemological, anthropological and value-cognitive dimensions of the two stories.

The research method was conducted using the content analysis method and using the inductive approach in data collection. Description has been used to mention the events of the story and identify propositions, and content analysis has been used to extract the philosophies in the two stories. First, in this direction, the basic components of content analysis were considered, including related categories and subcategories in the philosophical field. Then the codes were studied and extracted from philosophical sentences and propositions. The unit of analysis was the theme (sentence) which was identified in the unit of recording peripheral sentences. The coding process was as follows: first, the phrases in the raw text of the stories were studied line by line, then the desired codes were extracted. After that and by providing evidence, the codes were placed in their own category. At the end, for each concept, evidence was extracted from the text and placed in front of each code.

The findings of the research showed that there are commonalities and differences in the philosophical contexts of the two stories. The most important commonality of the two stories is in making human aware of their inner strength and ability to achieve material and spiritual goals, even if there are many problems on the way and in crisis situations. The most important difference between the two stories can be identified in the dimension of ontology.

Based on the findings, the ontology of Hay bin Yaqzan's story is based on the effort to discover the truth of the existence of the unit. First, in the story, Ibn Tufail introduces Hay as a person who seeks to know the world, even though it is primitive and within the limits of an island. However, in the continuation of the story, through getting to know Absal as a guide and guiding the way, her knowledge becomes more purposeful and complete. Based on the findings of the research can be concluded that although Hay in the beginning in an innate way, which has an individual aspect has a relative orientation with the demiurge and the origin of the world, but this knowledge is not

enough. In the story, Ibn Tufail shows the conditions of creation, growth and evolution of a lonely and isolated human being into a social human being through symbolic. Although one side of the story refers to an individual knowledge in which the achievement of paradise is interpreted; On the other side of the story, this knowledge has social aspects.

But the story of Robinson Crusoe is different. In the ontological aspect of Robinson Crusoe's story, there is very little evidence of knowing God as the ultimate cause of existence. In the field of story epistemology, Robinson's cognition is generally based on sense, experience and finally pragmatism. The law means Robinson's orders which are issued from her wisdom as a powerful person and Friday as a weaker person should accept it without reason and follow it.

two stories have sought to depict the conditions of the creation and life of man and the possibilities of his growth and their influence on sense and reason, thought and natural forces, and both stories are created in a similar atmosphere. However, the analysis of the content of the two stories indicates fundamental differences, especially in the ultimate goal and the values governing the stories, which are drawn in a philosophical context. In this regard, the Evolutionary theory of human cognition is followed with a Theistic approach in the story of Hay bin Yaqzan and the most important content of the story is trying to discover the truth of existence and providing a meaning for life based on knowing God.

مقایسه تطبیقی زمینه‌های فلسفی دو داستان «حی بن یقظان» و «راینسون کروزو»

معصومه بهاری جویباری^۱ | علی ستاری^{۲✉} | مریم بناهان قمی^۳ | افسانه نراقی‌زاده^۴

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی‌رشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه الزهراء (س)، ایران. رایانامه: ma.bahari.9@gmail.com

^۲ (نویسنده مسئول)، استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه الزهراء (س)، ایران. رایانامه: alisattari@alzahra.ac.ir

^۳ استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه الزهراء (س)، ایران. رایانامه: banahan@alzahra.ac.ir

^۴ استادیار گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه الزهراء (س)، ایران. رایانامه: anaraghi@alzahra.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف این پژوهش، مقایسه زمینه‌های فلسفی موجود در داستان حی بن یقظان و راینسون کروزو می‌باشد. روش پژوهش بصورت توصیفی-تحلیلی با بهره‌گیری از شیوه تحلیل محتوا همراه با رویکرد استقرایی است. در بررسی داستان‌ها، جمله بعنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شد. در این راستا، جمله‌های همسو با نظام مقوله بندی مشخص و در فهرست واریسی ثبت شدند. مقوله‌های اصلی شامل هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و ارزش‌شناسی تعیین شدند. زیر مقوله‌ها در ذیل مقوله‌های اصلی با رویکردهای فکری و فلسفی مفهوم پردازی شدند. یافته‌های حاصل از پژوهش، وجوه اشتراک و افتراق در زمینه‌های فلسفی دو داستان را نشان می‌دهد. مهم‌ترین وجه اشتراک دو داستان در آگاهی رساندن و بیداری انسان از میزان قدرت و توانایی درونی خود در دستیابی به اهداف مادی و معنوی، حتی در صورت وجود مشکلات بسیار بر سر راه و در شرایط بحران است. مهمترین وجه افتراق دو داستان در بعد هستی‌شناسی قابل شناسایی است. در حالی که هدف غایی در داستان حی بن یقظان به شناخت خداوند واحد منتهی می‌گردد؛ اما در داستان راینسون کروزو، خداوند هدف غایی نیست و هدف غایی در سطح زندگی مادی باقی می‌ماند. از اینرو زمینه‌های فلسفی در ارتباط با شناخت، انسان و ارزش‌ها در سایه هدف غایی یاد شده در دو داستان شکل می‌گیرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۳	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۶/۱۴	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۰۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۲۲	
کلیدواژه‌ها: هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی	

استناد: بهاری جویباری، معصومه؛ ستاری، علی؛ بناهان قمی؛ مریم و نراقی‌زاده، افسانه، (۱۴۰۲). مقایسه تطبیقی زمینه‌های فلسفی دو داستان «حی بن یقظان» و «راینسون

کروزو»، پژوهش‌های فلسفی، ۱۷(۴۳)، ۶۷۴-۶۹۴. <https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.51746.3221>

مقدمه

داستان‌های حی‌بن‌یقظان و رایینسون کروزو از جمله داستان‌های با مخاطبان زیاد در سطح جهان هستند. داستان رایینسون کروزو به عنوان یکی از مشهورترین داستان انگلیسی توسط دانیل دفو^۱ به نگارش درآمد و زندگی نامه یک روحانی می‌باشد که لقب پدر و مادر داستان انگلیسی را برای نویسنده اش به ارمغان آورده است. این داستان به عنوان بن مایه فیلم‌ها و انیمیشن‌های بسیاری مورد استفاده قرار گرفته است که خود بیانگر تاثیر عمیق آن بر افراد در سطح گسترده‌ای می‌باشد. با توجه به ساختار جذابی که این داستان برای مخاطبان ایجاد می‌کند، انتقال دیدگاه‌ها و احساسات آن روی مخاطبان به آسانی صورت می‌پذیرد. اهمیت بیشتر داستان را می‌توان در تاکید بر جایگاه انسان و چگونگی تاثیر آن بر جهان پیرامون خود دانست.

داستان حی‌بن‌یقظان حکایت فردی است که از دوران نوزادی تا سالخوردگی در جزیره‌ای به کمک آهوپی پرورش می‌یابد و مسیر رشد و تکامل را طی می‌کند و به درجات بالایی از شناخت می‌رسد. در داستان، اهمیت جایگاه انسان و تاثیر آن بر جهان را یاد آور می‌شود؛ اینکه چطور انسان با توانایی‌های بالقوه‌ای که خداوند در نهاد او قرار داده است می‌تواند در جهان پیرامون خود اثر گذار باشد. این داستان به زبان‌های مختلف از جمله انگلیسی، هلندی، اسپانیایی، فرانسوی، آلمانی و روسی ترجمه شده است.

این داستان‌ها حاوی اندیشه‌های فلسفی در باب انسان، جهان، شناخت و ارزش‌ها هستند که این پژوهش به دنبال توصیف و تحلیل آن‌ها می‌باشد. با توجه به گستردگی کاربردی این دو داستان در زمینه‌های مختلف و وجود طیف وسیع استفاده کنندگان از این دو داستان، بررسی دیدگاه‌های موجود و مجراهای ادراکی آن‌ها حایز اهمیت فراوانی می‌گردد.

بیان مساله

با توجه به شباهت‌های محتوایی اما متفاوتی که این دو داستان با یکدیگر دارند، پژوهشی به شیوه مقایسه‌ای در ارتباط با مبانی فلسفی این دو داستان صورت نپذیرفته است. با وجود مخاطبان زیاد در استفاده از این داستان‌ها، جریان تاثیرگذار مبانی فکری و فلسفی آن‌ها بر روی مخاطبان مشخص نیست. با نگاهی به مطالعات انجام یافته در زمینه دو داستان، در می‌یابیم که پژوهش‌ها فاقد رویکرد فلسفی به این دو داستان بوده‌اند. بر این اساس، با توجه به تاثیرات احتمالی فکری، فلسفی و در نتیجه تاثیرات تربیتی این دو داستان، خوانندگان این داستان‌ها در جریان نحوه تغییرات در حوزه شناخت و عقاید خود نیستند. از این رو، در این پژوهش به دنبال شناسایی مبانی فلسفی داستان به صورت مقایسه‌ای هستیم تا مبانی فلسفی حاکم بر این دو داستان شناسایی و تبیین گردد.

می‌توان ضرورت انجام این پژوهش را از دو بعد نظری و عملی نمایان کرد. از بعد نظری، اهمیت این پژوهش در آشکار سازی مفاهیم فلسفی پنهان در دو داستان با کشف حقایق موجود در متن داستان‌ها، نشان داده می‌شود. به عبارتی، جملات موجود در دو داستان دارای مفاهیم و محتوای فلسفی هستند که استخراج و طبقه بندی آن‌ها فلسفه حاکم بر داستان‌ها را نشان می‌دهد. از این رو، مقایسه تطبیقی دو داستان در زمینه فلسفی، می‌تواند به کشف ابعاد هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی

^۱ Daniel Defoe

دو داستان کمک کند. در بعد عملی، نتایج این پژوهش می‌تواند دست مایه فکری و نظری مناسبی برای طیف وسیع خوانندگان به ویژه معلمان، مربیان و دست اندرکاران تعلیم و تربیت قرار گیرد تا در موقعیت‌های تربیتی بتوانند با نگرشی روشن تر و به دور از ابهام، این داستان‌ها را در عمل به کار برده و بهره‌گیری تربیتی از آن‌ها به عمل آورند.

مبانی نظری

داستان‌ها در طول تاریخ و در فرهنگ‌های مختلف نقش ویژه‌ای در انتقال فرهنگ، تاریخ، هنجارهای اجتماعی و باورها و عقاید داشته و نیز به حفظ میراث فرهنگی و زبانی کمک کرده‌اند. نگاهی به متون ادبی در این زمینه نشان می‌دهد که از دوران باستان، نهاد خانواده با استفاده از داستان گویی برای کودکان و نوجوانان، بخشی از کارکرد تربیتی خود را به انجام رسانده است. بعباری، داستان‌ها در کارکرد تربیتی خود، با نشان دادن وضعیت اجتماعی، کودکان و نوجوانان را از چگونگی و چرایی بسیاری از رفتارها آگاه ساخته و بر این اساس آن‌ها را برای انتخاب رفتار صحیح و مورد قبول اجتماع، راهنمایی کرده‌اند. داستان‌ها با نشان دادن بنیادهای رفتار و پیامدهای آن، زمینه‌های اخلاقی اجتماع را روشن کرده و نقش بسزایی در تربیت اخلاقی دارند (مهاجری؛ یاسینی؛ شریعتی، ۱۳۹۲، ۴۰-۴۱). با توجه به ارزش‌های تربیتی داستان، می‌توان این ارزش‌ها را چنین خلاصه کرد: ۱. سرگرمی ۲. گسترش تجارب و اطلاعات ۳. آشنایی با مشکلات و مسایل زندگی ۴. گسترش و تربیت توانایی تفکر و تخیل و تمرکز حواس ۵. بیان ارزش دانایی و زیان نادانی ۶. پرورش ارزش‌های اخلاقی ۷. تربیت نیروی بیان و تکامل ۸. همراه داشتن ارزش‌های آموزشی داستان (شعاری‌نژاد، ۱۳۹۰، ۱۹۳-۱۹۴).

کم^۱ معتقد است که غنای فکری و فلسفی داستان‌ها یک موضوع چالش برانگیز است. به طوری که جستجوی مبتنی بر گفتگو و خردورزی، همراه با طرح معماها و مسائل فلسفی و به دنبال آن‌ها طرح دلایل و استنتاج‌های لازم، می‌تواند غنای فلسفی یک داستان را دربر داشته باشد (کم، ۲۰۱۳، ۱۵۵). به موازات محتوای فلسفی که داستان‌ها با خود به همراه دارند، شخصیت‌های داستانی نیز با صفات و ویژگی‌های خاص به هنگام آفرینش وقایع و رفتارهای خود، می‌توانند ابعاد فکری و فلسفی داستان‌ها را برانگیخته سازند.

داستان حی بن یقظان

داستان حی بن یقظان به زبان عربی نگاشته شده است و حاوی ادبیاتی می‌باشد که چندان ساده نیست و در قالب رمز و تمثیل به نگارش درآمده است. رموزی که در این داستان به کار رفته، در واقع رموزی است که در سطح دنیایی بالاتر از احساس دریافت می‌شود. این داستان، حکایت سیر و سلوک نفس انسانی است که از دوران کودکی تا دوران پیری به معرفت جهان هستی و خداوند راهنمایی می‌شود. این معرفت از سطح حسی آغاز و تا سطح عرفانی طی پیوستاری تکاملی شکل می‌گیرد. هدف داستان، رفع اختلاف میان حامیان فلسفه و دین است که معارضان اصلی آن ابن‌سینا، فارابی، غزالی و ابن‌باجه هستند. در این راستا، ابن‌طفیل یک طرح فلسفی و تربیتی بنیان می‌افکند که طی آن قصد دارد میان معارضان عقل و شرع، آشتی برقرار سازد. این طرح فلسفی و تربیتی، عناصر عقل، وحی و عرفان

¹ cam

را در هم می‌آمیزد و زمینه ساز معرفت‌شناسی وسیع همراه با عناصری برای آشتی میان طرفداران این رویکردها می‌شود (ستاری، ۱۳۹۴، ۳۷).

داستان حی‌بن‌یقظان را اگرچه معرفتی فردی برای دستیابی به سعادت تفسیر کرده‌اند؛ اما این معرفت دارای جنبه اجتماعی نیز هست که طی آن، فرد برای رفع نیازهای خود به اجتماع رجوع کرده و از این طریق به رشد و سعادت دست پیدا می‌کند (بحرانی، ۱۳۹۳، ۹۴). ابن طفیل در این داستان به اجماع حس، عقل، وحی و عرفان برای رسیدن آدمی به حقیقت و سعادت فردی و اجتماعی به کمک تلفیق آن‌ها با هم می‌پردازد.

داستان رایینسون کروزو

داستان رایینسون کروزو، سرگذشت جوانی است که علاقه زیادی به سیر و سفر و دریانوردی دارد. وی در یکی از سفرهایش که به دریا می‌رود، دچار مشکل می‌شود و همراهان او در دریا غرق می‌شوند؛ اما در این میان، رایینسون به کمک امواج دریا به ساحلی می‌رسد و نجات پیدا می‌کند. رایینسون به مدت ۲۷ سال در جزیره ساکن می‌شود و اتفاقاتی برای وی در این جزیره رخ می‌دهد که به جزئیات آن در داستان پرداخته می‌شود. شخصیت اصلی داستان، زمانی که در شرایط جدید جزیره قرار می‌گیرد، سعی می‌کند در مورد وقایع پیرامون خود تفکر کند و سپس آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل و استدلال قرار دهد، تا بتواند مسیری جدید برای زندگی خود در جزیره پیدا کند. موقعیت جدید رایینسون و حضور تنهایی وی در جزیره، شرایطی برای خلاقیت و نوآوری به وجود می‌آورد. وی محدودیت‌های موجود در جزیره را به فرصتی برای زندگی بهتر در جزیره تبدیل می‌کند. در واقع خلاقیت و نوآوری وی، تجلی بارزی از توانمندی‌های بنیادین انسان است. تلاش رایینسون برای بقا و نجات دادن جان خویش و ناامید نشدن در شرایط سختی که در جزیره برای وی اتفاق می‌افتد، نوعی تعلیم آگاهی بخشی و نشان دهنده مسئولیت‌پذیری وی در برابر خود و اجتماع می‌باشد.

پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه تحقیقات انجام شده توسط پیروان دو داستان در داخل و خارج از کشور، مطالعاتی به صورت مجزا انجام شده است. در میان پژوهش‌های خارجی، بوژویچ^۱ (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «روند تمدن در حی‌بن‌یقظان ابن طفیل» با هدف تجزیه و تحلیل عناصر فرآیند تمدن، سعی کرده تا آن‌ها را دوباره به یک نظریه روشن در زمینه تمدن تبدیل کند. برای انجام این تحلیل، عناصر یافت شده در داستان از طریق مفاهیم تمدنی موجود در آثار ابن خلدون و آرنولد و توین^۲ مورد بررسی و مقایسه قرار گرفتند. وی در مقاله خود به وجه اشتراک این نویسندگان پرداخته و طی آن رشد عقل و وحدت بشری را نتیجه‌گیری می‌کند. در مقاله‌ای دیگر توسط ایدریس^۳ (۲۰۱۶) با عنوان «تولید فلسفه اسلامی: زندگی و عواقب بعدی حی‌بن‌یقظان؛ ابن طفیل در تاریخ جهان از سال ۱۹۴۷-۱۸۸۲» نتیجه

^۱ bozovic

^۲ Arnold and Twain

^۳ Idris

می‌گیرد که نسل جدید از دانشمندان عرب، به متون کلاسیک عربی به عنوان پیشینه اندیشه مدرن اروپا اهمیت داده اند. آن‌ها خوانندگان را دعوت کرده اند تا با ابن طفیل و رساله او یعنی حی بن یقظان، هویت گذشته خود را ببینند.

در میان پژوهش‌های داخلی، بحرانی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «وجه فردی و جمعی روایت حی بن یقظان» با هدف تمرکز بر تفسیر داستان حی بن یقظان و مقایسه آن با سلامان و ابدال، با روشی تحلیلی فلسفی به شرح غربت انسان پرداخته و وجوه اجتماعی داستان را به بحث می‌گذارد. ستاری (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «اندیشه فلسفی ابن طفیل در داستان حی بن یقظان و دلالت‌های تربیتی حاصل از آن» با هدف توصیف داستان حی بن یقظان و تحلیل فلسفه ابن طفیل پرداخته شده و سپس از روی شواهد و نشانه‌های موجود در داستان به بررسی دلالت‌های تربیتی آن مبادرت نموده است. نتایج تحقیق وی نشان می‌دهد طرح تربیتی ارائه شده در این داستان عمدتاً از وضعیت، موقعیت و شرایط زمان ابن طفیل نشأت یافته است که در آن کشمکش میان حامیان فلسفه و دین (عقل و شرع) در اوج خود قرار دارد. ناصری (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی حی بن یقظان از منظر ذات‌گرایی و ساخت‌گرایی» با هدف تبیین دو دیدگاه ذات‌گرایی و ساخت‌گرایی به این نتیجه می‌رسد که این داستان با رویکردی ذات‌گرایانه نوشته شده است. سپس با اشاره به بن مایه‌های ذات‌گرایی در این داستان به نقادی آن از منظر ساخت‌گرایی دینی می‌پردازد.

در بررسی پیشینه پژوهش‌های خارجی در ارتباط با داستان رابینسون کروزو، در مقاله‌ای توسط الجناوی^۱ (۲۰۲۰) و با عنوان «دانیل دفو، نسبی‌گرایی اخلاقی و علم طبیعت انسان در رابینسون کروزو» با هدف بررسی طیف وسیعی از مفاهیم مختلف از یک سیستم طبیعی شناخته شده جهانی، به طبیعت انسان علاوه بر تحمل بیماری یا درد انسان، اشاره دارد. مک دونالد^۲ (۲۰۱۹) در مقاله‌ای با عنوان «رابینسون کروزو و جزیره نامیدی: استعاره‌های قهرمانانه داستان و تناقض در راه عدالت اجتماعی» با هدف تجزیه و تحلیل ارزش استعاره‌ای با استفاده از داستان رابینسون کروزو به عنوان راهی برای تفکر، به این نتیجه پی برد که چگونه عدالت اجتماعی را می‌توان توسط مدیران در حل ضعف‌های اجتماعی کشور استرالیا درک و اجرایی کرد. از طرفی، در مقاله‌ای توسط باسما^۳ (۲۰۱۴) با موضوع «فردیت در داستان رابینسون کروزو» فرد به عنوان یک شخصیت و یک بازیگر مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. وی نشان می‌دهد که اقدامات رابینسون صحنه‌ای را برای انسان به وجود می‌آورد که فرار از عادت‌ها و زندگی روزمره را در پی دارد. در پژوهشی دیگر توسط واندرمرشه و ستاوت^۴ (۲۰۱۲) با عنوان «دیدگاه‌ها، فرهنگ و آموزش در رابینسون کروزو» با هدف توصیف استراتژی‌ها و رویکردهای پنهان در داستان اقدام نموده اند. آنها نتیجه می‌گیرند که این داستان، روایتی مهم در پرورش طبیعت انسان است و فرایندهای آموزشی با ارزشی را به خوانندگان خود ارائه می‌دهد. در مقاله‌ای توسط گومز^۵ (۲۰۱۰) با عنوان «رابینسون کروزو: ادبیات و دین» با هدف بررسی نحوه بازتاب اندیشه‌ها در داستان رابینسون کروزو به کاوش می‌پردازد. در این مقاله اندیشه‌های مهم انگلیسی در قرن هجدهم مطرح شده و مسائلی در زمینه تاریخی داستان بررسی و در مورد فلسفه نیز بحث به عمل می‌آید. نتیجه مقاله وی نشان

¹ Aljenfawi

² McDonald

³ Bassmah

⁴ Vandermeersche and Soetaert

⁵ Gomez

می‌دهد که استفاده از انسان در داستان رایبسون کروزو می‌تواند کمکی در راستای دستیابی به مفهوم انسان طبیعی باشد. انسانی که تمدن در نهایت، توسط او شکل گرفته شده است.

در میان پژوهش‌های داخلی، زهره‌وند و رحیمی (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل گفتمانی انتقادی هویت بر اساس روش فرکلاف در رساله‌ی بن‌یقطان و داستان‌های رایبسون کروزو و جزیره سرگردانی» با هدف بررسی گفتمانی با تاکید بر جنبه‌های زبانی و اجتماعی به این نتیجه رسیدند که هویت در رساله‌ی بن‌یقطان، گوهرگراست و در داستان رایبسون کروزو رویکرد سازه‌انگار و در داستان جزیره سرگردانی، رویکرد گفتمانی هویت بازنمایی شده است.

با توجه به مطالعات انجام شده که در بالا به آنها اشاره شد، در هر یک از این پژوهش‌ها به مباحث مربوط به تحلیل عناصر داستانی از بعد هنر و دانش، ارتباط بین داستان با ادبیات و دین پرداخته شده است؛ اما هیچ یک از داستان‌های یاد شده به طور همزمان و با روش تطبیقی و با شیوه تحلیل محتوا به بررسی همزمان مبانی فلسفی این دو داستان نپرداخته‌اند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ نوع، توصیفی-تحلیلی بوده و از لحاظ روش، با استفاده از روش تحلیل محتوا^۱ و با بهره‌گیری از رویکرد استقرایی در جمع‌آوری داده‌ها انجام شده است. از توصیف در ذکر وقایع و اتفاقات داستان و شناسایی گزاره‌ها و از تحلیل محتوا، در استخراج فلسفه‌های موجود در دو داستان استفاده به عمل آمده است. در این راستا، ابتدا مولفه‌های اساسی تحلیل محتوا شامل مقوله‌ها و زیر مقوله‌های مرتبط در زمینه فلسفی در نظر گرفته شد. سپس کدها از روی جملات و گزاره‌های فلسفی مطالعه و استخراج شد. واحد تحلیل عبارت بود از مضمون (جمله) که در واحد ثبت جملات پیرامونی شناسایی شد. روند کدگذاری به این صورت بود که ابتدا سطر به سطر عبارات موجود در متن خام داستان‌ها مطالعه و کدهای مورد نظر استخراج شدند. سپس، کدها با ارائه شواهدی در طبقات خاص خود قرار گرفتند. در پایان به ازای هر مفهوم از متن، شواهدی استخراج و در مقابل هر کد قرار گرفت. به منظور تحصیل روایی ابزار که همان متن داستان‌ها می‌باشد، از روش دلفی^۲ استفاده شد. در این زمینه از آنجا که پژوهشگران نیاز به حصول اطمینان از متن مناسب داستان‌ها برای پژوهش (به دلیل ترجمه بودن متن‌ها) بودند، لذا در انتخاب متن مناسب برای بررسی دو داستان و نیز بررسی صحت جملات استخراج شده نمونه، از نظرات ۵ نفر از اعضای هیات علمی دانشگاه که در زمینه موضوع دارای اطلاعات کافی بوده و نیز در نسخه‌شناسی متن اصلی داستان‌ها و ترجمه‌ها تبحر داشتند، استفاده شد.^۳

^۱ content analysis

^۲ delfi

^۳ در این راستا، مناسب‌ترین متن اصلی و ترجمه که بیشترین مطابقت را با متن اصلی داستان‌ها در زبان اصلی آن‌ها داشت، انتخاب شد. از این رو، کتاب *حی‌بن‌یقطان* ترجمه استاد ابولقاسم تفرشی و کتاب رایبسون کروزو ترجمه محسن سلیمانی برای این پژوهش انتخاب شدند.

پرسش‌های پژوهش

از آنجایی که هدف اصلی مقاله حاضر، بررسی و مقایسه تطبیقی مبانی فلسفی دو داستان حی‌بن‌یقظان و رایینسون کروزو است، سوالات پژوهش به این شرح مطرح گردید:

۱. مبانی فلسفی داستان حی‌بن‌یقظان چیست؟
۲. مبانی فلسفی داستان رایینسون کروزو کدام است؟
۳. وجوه اشتراک و افتراق مبانی فلسفی دو داستان حی‌بن‌یقظان و رایینسون کروزو چیست؟

یافته‌ها

مطابق با تحلیل محتوا از آنجا که واحد تحلیل جمله بود، دو داستان به صورت کامل و جمله به جمله تحت بررسی قرار گرفت و مضامین و عبارات متناسب و همسو با نظام مقوله بندی مشخص و در فهرست وارسی به شرح زیر ثبت شد. در جدول شماره (۱) یافته‌های حاصل از بررسی مبانی فلسفی دو داستان بر اساس کمیت تمرکز هر یک از داستان‌ها در هر یک از مقوله‌های فلسفی و زیر مقوله‌های مربوط ارائه شده است.

جدول شماره (۱). تمرکز مفاهیم اساسی فلسفی بر اساس زیر مقوله‌ها

داستان رایینسون کروزو		داستان حی‌بن‌یقظان		زیرمقوله‌ها (مفاهیم اساسی فلسفی)	مقوله‌ها (زمینه‌های فلسفی)
درصد	توزیع فراوانی	درصد	توزیع فراوانی		
۳٪	۲	۵٪	۲	طبیعت‌گرایی	هستی‌شناسی
۱٪	۱	۶٪	۳	خداگرایی	
۰	۰	۱۵٪	۶	تلاش برای کشف حقیقت وجود	
۴٪	۱	۱۶٪	۷	منابع معرفت	معرفت‌شناسی
۲۰٪	۱۳	۲۸٪	۱۱	روش‌های کسب معرفت	
۱۶٪	۱۱	۶٪	۳	جنبه‌های حیاتی انسان	انسان‌شناسی
۱۱٪	۲	۵٪	۲	رابطه انسان با طبیعت	
۲۳٪	۱۱	۵٪	۲	ارزش‌های اجتماعی	ارزش‌شناسی
۹٪	۱	۶٪	۳	ارزش فردی	
۱۰۰٪	۴۳	۱۰۰٪	۳۹	جمع	

در ادامه مبانی فلسفی دو داستان بر اساس مقوله‌ها و زیر مقوله‌های استنباط شده در داستان‌ها ارائه و تبیین می‌شود.

هستی‌شناسی

حی‌بن‌یقظان در شرایط انزوا در جزیره و به دور از اجتماع ابتدا بر اساس حواس و نیروی حس در صدد برمی‌آید تا خود را با محیط طبیعی اطرافش تطبیق دهد؛ اما با مرگ ماده آهو مفهوم فلسفی و مهم مرگ در ذهن او پرسشی اساسی در باب چرایی مرگ و زندگی ایجاد می‌کند.

در تبیین هستی‌شناسی داستان رابینسون کروزو، طبیعت و بهره‌گیری از آن غایتی است که رابینسون به دنبال تحقق آن در حوزه نیازهای فیزیولوژیک خودش است. رابینسون به دنبال این است که دو چیز را به زیر سلطه خویش ببرد: فضای طبیعت جزیره و فرد دیگر که نام او فرایدی است. وی سعی می‌کند هر دو را مطیع خود ساخته و اراده اش را به آن‌ها تحمیل کند. از این رو هدف غایی در نظر وی، تسلط و چیرگی بر طبیعت برای حفظ بقای فیزیولوژیک است و هدف غایی وجود جهان نیز بر همین مدار استوار است. هر چند هستی‌شناسی میزان کمی از گزاره‌های داستان را شامل می‌شود، با این حال هستی به ویژه در بعد طبیعت‌گرایانه آن اهمیت برجسته‌ای در داستان دارد. اما عنصر تغییر در طبیعت برای رابینسون بسیار آموزنده است. در داستان طبیعت همچنان که دائم در حال تغییر است، این تغییر شامل انسان نیز می‌شود. چرا که انسان نیازمند تطبیق دادن خود با این طبیعت متغیر است. لذا در بعد هستی‌شناسی، تغییر به عنوان یک ویژگی هستی‌شناختی نمودی بسیار بارز و آشکار در سراسر داستان دارد. در باب ماهیت جهان هستی، جهان از ماده و طبیعت تشکیل شده که نیرویی به نام خداوند ولو به صورتی نه چندان پر حجم و پررنگ، در داستان جلوه‌گر شده و بر اعمال انسان‌ها و رفتارشان و وقایع جهان حاکمیت پیدا می‌کند. همان‌قدری که در اوایل نوجوانی و جوانی رابینسون، هیچ رنگی ندارد و پدر و مادرش به همین خاطر او را طرد می‌کنند. با این حال، خدا کماکان در داستان ولو به صورت کم رنگ گاهی نه چندان جدی، حضور پیدا می‌کند. با این حال می‌توان گفت طبیعت مهم‌ترین عنصر هستی‌شناختی در داستان رابینسون کروزو است.

معرفت‌شناسی

در داستان حی‌بن‌یقظان، شرایط طبیعی و زیستی حی و توانایی‌های بالقوه و بنیادین شناختی وی مانند عقل، استدلال و شهود مورد توجه است. وی ابتدا با روش‌های مبتدی حسی و تجربی به شناخت اولیه دست می‌یابد. وی این روش‌های شناخت را در آگاهی از آتش و ویژگی‌های آن و در نیاز به پوششی برای بدن، تجربه می‌کند؛ اما فرآیند شناخت حی همچون شناخت رابینسون در سطح شناخت حسی و تجربی باقی نمی‌ماند. شناخت وی به تدریج از طریق تعقل و استدلال بسط می‌یابد و به شناخت روح حاکم بر اجسام و جهان پیرامون منتج می‌شود. در ادامه داستان، شناخت حی از عالم غیر مادی بیشتر شده و وی از طریق عقل و در مرحله بعدی از طریق شهود به دنبال مبدا و مقصدی برای جهان و نیز علتی غایی برای پدیده‌های پیرامون می‌گردد. این سیر معرفتی داستان حی‌بن‌یقظان پیوستاری از شناخت را تولید می‌کند که از سطح ساده به پیچیده و از بعد مادی به معنوی کشیده شده است. در این پیوستار، در ساده‌ترین سطح، شناخت حسی و در پیچیده‌ترین سطح شناخت عرفانی قرار دارد. در این راستا، بهره‌گیری از ابزار حس، فکر، عقل و شهود در شناخت اهمیت دارد. هر یک از این ابزار در مرحله‌ای از شناخت، بخشی از نیازهای حی را در دو بعد مادی و معنوی مرتفع می‌سازد. در این

مسیر، منابع شناخت در پیوستار یاد شده عبارتند از: طبیعت حسی، عقل، وحی و آموزه‌های حاصل از دین و شرع و سرانجام منبع عظیم شهود. در پیوستار شناختی یاد شده نقطه آغازین در مسیر حرکت شناخت حس است. سپس شناخت با بهره‌گیری از نیروی فکر برای تطبیق یافتن حی با طبیعت و محیط زیست و در مقاطعی از داستان در زندگی در اجتماع انسانی ادامه می‌یابد. نیروی عقل در پاسخ به پرسش‌های اساسی و فلسفی حی در باب جهان، مرگ و زندگی، سعادت و شقاوت و موضوعاتی از این قبیل همراه با استدلال‌های عقلی به حی کمک می‌رسانند. در انتها به منظور تکمیل پیوستار شناخت، نیاز به مراقبه نفس به منظور شناخت عمیق تر برای درک علت غایی وجود پدید می‌آید و فضای عرفانی در داستان چیره می‌شود.

با وجود بارقه‌های عرفانی، تاکید بیشتر داستان را می‌توان در بهره‌گیری از روش‌های فکری و عقلی همراه با خودآموزی و بدون تعلیم انسان‌های دیگر مشاهده نمود. حی، شناخت حسی را بدون شناخت عقلی و شهودی کافی نمی‌داند. ابن‌طفیل در داستان حی را به عنوان نمادی از انسانی که با تامل در احوال موجودات جهان به فهم و ادراک حقایق معقول دست می‌یابد، معرفی می‌کند. با این حال، چنانچه حجم گزاره‌ها را در نظر نگیریم، داستان بر هدف‌های برتری که فرد برای رسیدن به آن از طریق شناخت رمزی تلاش می‌کند، اشاره می‌کند. به طوری که حی در مسیر یادگیری و اندیشه و شناخت جهان اطرافش، از شناخت حسی به عقل و منطق و عرفان و از جزئیات به کلیات سیر می‌کند که در نهایت به تکوین اندیشه و شناخت خود درباره خداوند نایل می‌شود. فرایند رشد حی در هفت مرحله هفت ساله به طول می‌انجامد. تلاش داستان را می‌توان در نشان دادن هماهنگی میان عقل و شرع یا فلسفه و دین و ایجاد نوعی تعادل بین آن‌ها از مسائل مهم در فلسفه اسلامی دانست. بر این اساس، ابن‌طفیل در طرح معرفت شناختی خویش به دنبال ترسیم پیوستاری از شناخت است که در آن به تدریج معارضه میان فیلسوفان عقلی همچون ابن‌سینا و فارابی و افرادی چون غزالی و ابن‌باجه را رفع نموده و آن‌ها را در یک صف شناختی واحد قرار می‌دهد.

در معرفت‌شناسی داستان رابینسون کروزو، عنصر تفکر عملی به عنوان روش کسب معرفت در داستان جلوه‌گر می‌شود. این امر از شرایط فضای داستان نشأت می‌گیرد. چرا که رابینسون زمانی که در شرایط جدید جزیره قرار می‌گیرد، سعی می‌کند در مورد وقایع پیرامون خود تفکر کند؛ سپس آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل و استدلال قرار دهد تا بتواند مسیری جدید برای زندگی خود در جزیره پیدا کند. عناصر شناختی رابینسون از حد حسی و تجربی برای معیشت و حیات در جزیره فراتر نمی‌رود. هر چند از عنصر فکر با رویکرد به تفکر عملی برای اداره زندگی خود و چیرگی بر جزیره بهره می‌گیرد. بر این اساس ابزار شناخت رابینسون، حس و منبع شناخت او محیط طبیعی و تجارب حاصل از محیط طبیعی جزیره است. هدف غایی از شناخت، یافتن راه‌هایی برای زندگی آسوده و در امان ماندن از خطرات احتمالی در جزیره است.

از مقایسه عناصر معرفت شناختی موجود در دو داستان می‌توان دریافت که سطح و گستره معرفت‌شناسی داستان حی بن یقظان پیچیده تر و گسترده تر از داستان رابینسون کروزو بوده و نوعی رویکرد تعالی‌گرایانه بر آن حاکم است.

انسان‌شناسی

ابن‌طفیل در داستان به این موضوع اشاره دارد که انسان خود بر اساس فطرت پاک و خالص انسانی، بدون وحی و وجود شریعت و با تکیه بر توانایی‌های درونی خویش، به شناخت وجودی که آفریننده و علت تمام جهان است، دست می‌یابد. از این رو حی با استعداد طبیعی خود و مشاهده جهان پیرامون و همچنین تجربه‌های شخصی به چارچوب فکری خاص خود دست می‌یابد. در داستان، از آنچه که ابن‌طفیل در باب انسان مطرح می‌سازد می‌توان دریافت که هر انسانی با شناخت استعدادها و توانمندی‌هایی که به طور فطری و ذاتی در درون خود دارد و با پرورش آن‌ها می‌تواند این چارچوب فکری خاص خودش را ایجاد کند. به عبارتی دیگر، تاکید داستان در زمینه انسان‌شناسی بر استعداد طبیعی و فطری عقل انسان است که برای کشف حقیقت لازم است. از این رو انسان موجودی است که دارای ویژگی‌های فطری شناختی بوده و از مهم‌ترین این ویژگی‌ها، داشتن مهارت‌های فکر کردن و تعقل است. در سایه همین نیروی فطرت، انسان دارای دو بعد فردی و اجتماعی نیز هست. به طوری که هم خواست‌ها و نیازهای فردی دارد و هم نیازمند حضور در اجتماع برای رفع پاره‌ای از نیازهایش است که نمی‌تواند آن‌ها را به تنهایی رفع نماید. همچنین، انسان دارای دو بعد مادی و معنوی است. لذا در بعد مادی نیازمند رفع حوائج حیات مادی خویش و در بعد معنوی نیازمند رفع نیازهای روحی و معنوی خویش است.

تاکید داستان رابینسون کروزو در زمینه انسان‌شناسی، بیشتر بر ابزار سازی و مهارت‌های عملی و هیجان‌ات و عواطف انسانی متمرکز می‌باشد. شرایط و وقایع داستان، رابینسون را در جایی ناشناخته قرار می‌دهد که ممکن است اتفاقات غیر منتظره‌ای برای وی به وقوع بپیوندد. بنابراین او دچار هیجان‌ات گوناگونی می‌شود. همین شرایط و نبود امکانات لازم برای زندگی سبب می‌شود تا رابینسون برای ساختن و تهیه ابزار و وسایلی که زندگی اش در جزیره را راحت تر نماید، از مهارت‌های عملی استفاده می‌کند که بیشتر و در زندگی خودش قبل از ورود به جزیره بخش‌هایی از آن‌ها را آموخته بود و بخش‌های دیگر را در اثر تجربه و آزمون و خطا کسب نماید.

ارزش‌شناسی

در باب ارزش‌شناسی داستان حی‌بن‌یقظان، می‌توان اذعان نمود که بهره‌گیری از طبیعت در رفع نیازهای طبیعی انسان در پایین‌ترین سطح و رفع نیازهای معنوی و روحی انسان که با کشف علت غایی جهان یعنی ذات باری تعالی و سرسپردن به فرامین او که در چارچوب دین و شریعت صورت می‌گیرد، در راس ارزش‌های حاکم در داستان قرار دارد. در میانه این دو طیف ارزش، ارزش بهره‌گیری از عقل در فرآیند شناخت قرار دارد. در واقع ارزش بهره‌گیری از طبیعت در پایین‌ترین سطح و ارزش بهره‌گیری از عقل در سطح میانی و ارزش شهود ذات باری تعالی در بالاترین سطح ارزشی در داستان قرار دارد؛ اما مطابق با دیدگاه ابن‌طفیل، هیچ عنصر ارزش شناختی در داستان، مهم تر و با ارزش تر از بهره‌گیری توأمان از همه انواع شناخت‌ها نیست. چرا که وی به آشتی میان عقل و دین نظر دارد و این نیازمند بهره‌گیری یکپارچه حس، عقل و شهود است.

عمده هدف ابن‌طفیل از نگارش داستان نیز پوشش دادن همین ارزش معرفت شناختی است. ابن‌طفیل به دنبال این نیست که حی‌بن‌یقظان تنها با نیروی خرد و یا نیروی کشف و شهود به شناخت برسد؛ بلکه در مقابل وی قصد دارد نشان دهد که نور الهی حتی

در فردی که از تمدن و خرد رایج به دور است، وجود دارد و می‌تواند به معرفت الهی دست پیدا کند؛ اما این دستیابی همیشه برای گروه کوچکی مقدور است و توده مردم به دنبال هنجارها و آیین‌های اجتماعی هستند. لذا، دین لازم می‌آید که حاوی هنجارهای مبتنی بر عقل و شرع نیز هست.

در زمینه ارزش‌شناسی داستان رابینسون کروزو، دو مقوله اصلی یعنی بهره‌گیری و چیرگی بر طبیعت و ارزش تعامل اجتماعی همچون کمک به دیگران و نیز وفاداری بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. رابینسون فردی است که نسبت به فرایندی از تمدن انسانی بهره بیشتری برده و از همین ویژگی برای یاد دادن و آگاهی بخشیدن به او استفاده می‌کند و در نتیجه فرایندی نیز به همین دلیل نسبت به رابینسون وفادار می‌شود و او را در هیچ شرایطی تنها نمی‌گذارد. رابینسون با اینکه در گذشته تحت آموزش بوده ولی تجربه زندگی در جزیره به صورت تنهایی را نداشته است. وی پس از ورود به جزیره با شرایط جدیدی مواجه می‌شود که با ابتکار و نوآوری‌های شخصی خود به حل مسائل و ادامه حیات در جزیره می‌پردازد.

در بعد ارزش‌شناسی داستان، هم جنبه‌های مثبت و هم جنبه‌های منفی و به عبارتی هم ارزش‌ها و هم ضد ارزش‌ها را می‌بینیم. به عنوان نمونه، رابینسون به فرایندی کمک می‌کند تا زبان بیاموزد و فرهنگ عاداتش را تغییر دهد. حتی برایش نامی انتخاب می‌کند تا او را صدا بزند. این کمک‌ها با وجود این که برای فرایندی بسیار سودمند است و نشانگر نوع دوستی رابینسون نیز هست، اما رابینسون در برابر انجام این کارها به این موضوع فکر می‌کند که می‌تواند از فرایندی در کارها بهره‌کشی کند. در واقع نوعی منفعت طلبی در رفتار او مشاهده می‌شود. در همین راستا، رابینسون را گاهی انسانی سلطه‌گر می‌یابیم. در حقیقت او به دنبال این است که دو چیز را به زیر سلطه خویش ببرد، فضای طبیعت جزیره و ذهن - جسم دیگری به نام فرایندی. بنابراین هر یک از این دو (جزیره یا فرایندی) که بخواهد در مقابل اراده قدرتمند رابینسون ایستادگی کند، مستحق مجازات و گاه مجازات سختی است که بارها اتفاق می‌افتد. پیام رابینسون در اینجا این است: «ارباب خوب است؛ برده مطیع است؛ طبیعت پر از نعمت است». این پیام حاکی از روح برده داری و نوعی روحیه سروری و برده و نوکری نیز هست. قوانین حاکم در جزیره تنها از سخنان رابینسون برمی‌خیزد که آن هم از عقل وی نشأت می‌گیرد. قوانینی که به ناچار فرایندی باید از آن‌ها پیروی کند. بر این اساس، با نوعی ارزش‌شناسی مطلق‌گرایانه و توأم با خوی استبدادی رابینسون مواجه می‌شویم. با این حال رابینسون تحت تاثیر اصل هستی‌شناسانه تغییر، بی تردید تغییراتی را در مدت اقامت خود در جزیره پیدا کرده و از حرص اولیه وی در داشتن روحیه مطلق‌گرایی و استبداد کاسته شده است؛ اما اصول یک استعمارگر انسان‌گرا همچنان در شخصیت وی پابرجاست.

در ادامه در جدول شماره (۲) نمونه‌هایی از گزاره‌های فلسفی در داستان حی‌بن‌یقظان و رابینسون کروزو آمده است.

جدول شماره (۲). نمونه‌هایی از گزاره‌های فلسفی در داستان حی بن یقظان و رابینسون کروزو

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متن حی بن یقظان
هستی‌شناسی	اعتقاد به صفات متمایز خداوند از سایر موجودات	خداگرایی	اندیشید که اگر این هدایت برعهده کسی باشد، پس او می‌تواند آن‌ها را آفریده باشد و مطمئناً اگر کسی آفریننده این همه چیز باشد، نباید خودش به چشم بیاید و دیده شود چراکه اگر در چشمان سایر موجودات دیده شود، پس او نیز خاصیتی شبیه سایر موجودات دارد و نمی‌تواند خالق موجودی شبیه خود باشد.
معرفت‌شناسی	ابزار شناخت حسی	حس‌گرایی	پیش از این او دریافته بود که برای هر نبودن مانعی است. او می‌دانست که وقتی جلوی چشمانش را می‌گیرد نمی‌بیند و وقتی انگشتش را در گوشش فرو می‌کند نمی‌شنود پس او هم باید مانعی برای دیدن و شنیدن و دوییدن خود داشته باشد اگر این مانع برداشته شود دیگر بار آهو می‌توانست از جایش بلند شود و به جست و خیز در دشت بپردازد.
انسان‌شناسی	بعد روحی و جسمی	دوگانه انگاری روح و جسم	بیدار (حی) فکر کرد که همان‌طور که بدن او از ابزار مختلفی برای زندگی استفاده می‌کند، روح هم از اعضای مختلف بدن برای بسیاری از کارها بهره می‌گیرد.
ارزش‌شناسی	ضد ارزش	تضاد میان اندیشه و عمل	اگرچه در ظاهر خود را خداپرست نشان می‌دهند، او دریافت که تضاد میان اندیشه و عمل بخشی از هویت بسیاری از مردم است.
مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متن رابینسون کروزو
هستی‌شناسی	جهان‌شناسی (طبیعت)	طبیعت‌گرایی	در آن دره چشمه‌ای کوچک جریان داشت و همه جا سرسبز و فرخ‌بخش در واقع گویی باغبانی زبردست، باغی از گل و میوه کاشته بود.
معرفت‌شناسی	بهره‌گیری از تجربه و عقل عملی در شناخت	تجربه‌گرایی	دسته‌هاون را با چوب درختی بنام درخت آهن، درست کردم. مشکل بعدی، جدا کردن سبوس از آرد گندم بود. عاقبت بین لباس‌هایی که از کشتی آورده بودم، پارچه‌ای از جنس وال پیدا کردم و از آن تا چند سال به‌عنوان الک استفاده کردم. برای درست کردن تنور هم کف زمین را با کاشی‌هایی که خودم ساخته بودم پوشاندم.
انسان‌شناسی	داشتن مهارت تفکر عملی	عمل‌گرایی	دیگر وقت آن بود که هنر خیاطی را هم امتحان کنم. چند تکه پوست بز داشتم. آن‌ها را خوب کشیدم و گذاشتم تا در آفتاب خشک شوند. بعد برای خودم کلاه، جلیقه و شلوار دوختم.
ارزش‌شناسی	نوع دوستی و همیاری	گرایش به تعامل	می‌توانستم از این فرصت استفاده کنم و نه تنها زندگی انسان بدبختی را نجات دهم، بلکه غلام و هم صحبتی برای خودم پیدا کنم.

وجوه اشتراک مبانی فلسفی دو داستان

اولین مشابهت دو داستان حی بن یقظان و رابینسون کروزو به فضای شکل‌گیری داستان‌ها همراه با شرایط بحرانی و هیجانی حاکم بر وقایع داستان‌ها مربوط می‌شود. هر دو داستان در بستر جزیره‌ای دورافتاده شکل می‌گیرند که در آن‌ها یک انسان خودش را تنها می‌یابد. آن‌ها برای اینکه در جزیره زندگی بهتری داشته باشند، باید جهان پیرامون خود را بشناسند و از تمام مهارت‌ها و توانایی‌های خود برای زیستن در جهان و بهره‌گیری از آن برای ادامه حیات استفاده کنند.

وجه اشتراک مهم تر داستان‌ها زمینه‌های عمیق فلسفی آن‌هاست. این زمینه‌ها در چهار بعد هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و ارزش‌شناسی قابل شناسایی است. این زمینه‌ها در پرسش‌های اساسی شخصیت‌های داستان پیرامون، وجود، عدم، مرگ و زندگی، کیفیت زندگی، تعامل فرد و اجتماع و ارزش‌هایی همچون معنویت، نوع دوستی و وفاداری تجلی می‌یابد. دو داستان به صورت رمزی، پیدایش و رشد و تکامل یک انسان تنها و منزوی را در تبدیلش به یک انسان اجتماعی نشان می‌دهد. اگر چه یک سوی داستان به معرفتی فردی اشاره دارد که در آن دستیابی به سعادت تفسیر می‌شود؛ در سوی دیگر داستان، همین معرفت دارای وجوه اجتماعی می‌گردد که فرد به واسطه نیاز و برای تحقق سعادتش به آن‌ها دست پیدا می‌کند.

موضوع دیگر که کانون مهمی در مشابهت در دو داستان به حساب می‌آید، «تنهایی» است که به مفهوم خودکفایتی دامن می‌زند و خودآموزی و خودمدیریتی را با تکیه بر نیروهای فطری و عقلی یادآور می‌شود. در نتیجه، محوری‌ترین مشابهت دو داستان را می‌توان به آگاهی رساندن و بیداری انسان از میزان قدرت درون خود در دستیابی به اهداف، حتی در صورتی وجود مشکلات بسیار بر سر راه خویش، دانست. این آگاهی چیزی است که در آن هیچ قدرت فیزیکی ملاک نیست و تنها قدرت برتری جویانه آن گوش دادن به صدای درون است.

وجه افتراق مبانی فلسفی دو داستان

با توجه به یافته‌های حاصل از تحقیق، مهمترین وجه افتراق مبانی فلسفی داستان‌ها در بعد هستی‌شناسی مشاهده می‌گردد. حی در شرایط انزوا در جزیره و به دور از اجتماع، بر اساس فطرت و عقل سلیم خود به شهود؛ که یکی از راه‌های شناخت خدا و جهان است، پناه می‌برد. این ادراک وی سرانجام منجر به درک مفهوم وجود غایی یعنی خداوند می‌گردد. وی در جایی از داستان پس از مرگ آهو که او را همانند مادرش می‌پنداشت، به وجود عالمی غیر مادی از جسم و جهان مادی پی می‌برد. این عالم غیرمادی که همان روح حاکم بر جهان مادی است، منجر به ایجاد تفاوت‌هایی در نظر او میان اشیا و پدیده‌های دیگر می‌شود. در نهایت، حی با روشی غیر از حس و تجربه و بر اساس درک شهودی خویش به دنبال علت یابی ماهیت وجودی پدیده‌های پیرامون خود به وجودی غایی پی می‌برد که علت تمام پدیده‌هایی است که در جهان اطرافش اتفاق می‌افتد.

اما داستان رابینسون کروزو، بر یک الگوی منطبق با اندیشه انسان محور استوار است. در واقع رابینسون محصول جامعه‌ای است که قبلا تا سنین جوانی در آن رشد کرده و در آن با بسیاری از مهارت‌ها و تعالیم آشنایی داشته است. مفاهیمی همچون قدرت طلبی، خوی استبداد و تلاش در مسیر کسب منافع شخصی در داستان، نتیجه زندگی وی در جامعه انسانی دور شده از فطرت اصیل انسانی است. شناخت رابینسون در داستان تا جایی پیش می‌رود که وی را برای رفع نیازهای شخصی و بهبود کیفیت زندگی در جزیره یاری دهد و در همین سطح باقی می‌ماند. لذا، وی به جهان معنوی رهنمون نمی‌شود و از آن درکی ندارد. از این رو، شناخت او فراتر از شناخت حسی و عقلی نمی‌رود و در حد عقل عملی باقی می‌ماند. در نتیجه مهم‌ترین وجه افتراق دو داستان را می‌توان در هدف از زندگی، سطح و گستره شناخت و باور به وجودات مادی و معنوی و تاکید در گرایش به سمت هریک از آن‌ها دانست. در جدول شماره (۳) مقایسه زمینه‌های فلسفی دو داستان بر اساس وجوه اشتراک و افتراق بصورت خلاصه ارائه گردیده است.

جدول شماره (۳). مقایسه زمینه‌های فلسفی دو داستان

زمینه‌های فلسفی	داستان حی بن یقظان	داستان رابینسون کروزو
هستی‌شناسی	بر وحدت وجود مبتنی است و وجود جهان و انسان را جلوه‌ای از وجود خداوند و برآمده از دست او تبیین می‌کند.	بر کثرت وجود مبتنی است و انسان عنصری اساسی از این کثرت به شمار می‌آید. طبیعت وجه دیگری از کثرت موجود در جهان است.
	بعد مادی و روحی در جهان توأمان وجود دارند و در این میان ارتباط روح با جسم دارای اهمیت است.	بعد طبیعی و حسی حائز اهمیت بیشتری است و بعد روحی چندان مورد توجه نیست.
	خداوند عنصری اساسی در هستی است و همه عناصر دیگر جلوه‌ای از وجود او هستند.	خداوند عنصر دیگری از هستی است که در سختی‌ها یاد جلوه‌گر می‌شود و بعد از آن نقشی ندارد.
معرفت‌شناسی	سیر تکاملی در سه مرحله معرفتی حسی، عقلی (استدلال) و شهودی ترسیم شده است.	سیر رشد شناختی انسان متمرکز بر عقل‌گرایی حسی و استدلال‌های مبتنی بر مصادیق حسی و طبیعی است. تجربه عنصر مهم شناختی به حساب می‌آید.
انسان‌شناسی	انسان از دو بعد فردی و اجتماعی تشکیل شده است. بعد فردی او در رسیدن به خداوند اهمیت بیشتری دارد. بعد اجتماعی او نیازمند قوانین موجود در شرع و دین است که زمینه ساز رسیدن انسان به خداوند است.	انسان از دو بعد فردی و اجتماعی تشکیل شده است. بعد فردی او بر بعد اجتماعی مرجح است.
	بعد زیستی و فیزیولوژیک انسان زمینه ساز بعد روحی و معنوی او است و به خودی خود هدف غایی نیست.	انسان موجودی زیستی است که در ارتباطش با طبیعت و بر چیرگی بر آن معنا می‌یابد. انسان، هر چه در این مسیر بیشتر شناخت حاصل کند، ارزش بیشتری پیدا می‌کند.
	انسان در بعد اجتماعی بیشتر نیازمند بهره‌گیری از شناخت‌های حسی و تامل عقلی و در بعد فردی بیشتر نیازمند شناخت عرفانی و (شناخت خداوند) است.	روابط اجتماعی انسان به منظور سلطه بر فضای طبیعت و بهره‌گیری مادی با تکیه بر مهارت ابزار سازی و مهارت‌های عملی شکل می‌گیرد.
	انسان به واسطه اتصال به هستی مطلق (خداوند) معنا پیدا می‌کند.	انسان به واسطه بهره‌گیری هر چه بیشتر از جهان طبیعت معنا می‌یابد.
ارزش‌شناسی	دستیابی به ارزش‌های فردی و اجتماعی از طریق دقت در ژرفای هستی با تعقل و تلفیق آن با ایمان حقیقی به ذات حق دارای ارزش است.	توجه به ارزش‌های فردی و اجتماعی در راستای رشد مادی و دستیابی به ارزش‌های مبتنی بر بهره‌گیری از طبیعت مادی و چیرگی بر آن دارای ارزش است.
	ارزش‌ها از منبع وحی و آموزه‌های عقل و شرع و دین منبعث می‌شوند.	ارزش‌ها از عقل انسان و رفتارشان با محیط منبعث می‌شوند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته‌ها، هستی‌شناسی داستان حی بن یقظان بر پایه تلاش برای کشف حقیقت وجود واحد و یکپارچه استوار است. ابن طفیل در داستان، ابتدا حی را فردی که به دنبال شناخت جهان هر چند اولیه و در محدوده یک جزیره است، معرفی می‌کند؛ اما در ادامه با آشنایی وی با اِسال به عنوان راهبر و هدایت‌کننده، این شناخت وی به نوعی هدفمند و کامل می‌گردد. براساس یافته‌ها، می‌توان ادعان داشت

که هر چند حی در ابتدا به صورت فطری که جنبه‌ای فردی دارد با خالق و مبدا جهان آشنایی نسبی داشته، اما این شناخت وی کافی نیست. وی پس از آشنایی با اِبسال، از طریق آشنایی با اعمالی حاوی ظاهر شریعت، همچون شکرگزاری، عبادت و ثواب و عقاب کارها به درجه کامل تری از شناخت خداوند دست یافته است؛ به طوری که وقتی به جزیره اِبسال وارد می‌شود و وضعیت اعتقادی مردم آن جا را مشاهده می‌کند، مردمان آنجا را صرفاً در حد دیندارانی ظاهری ملاحظه می‌کند. لذا تلاش می‌کند از باطن ایمان که به یقین در شناخت خداوند نزدیک تر است، مردمان را آشنا سازد. با این حال، اشتغال ظاهری مردمان سرزمین اِبسال مانع رسیدن آن‌ها به حقیقت مطلق می‌شود. از این رو، حی ناامید به جزیره تنهایی خویش باز می‌گردد و در تنهایی به سیر و سلوک و شناخت خداوند مشغول می‌شود. در زمینه معرفت‌شناسی، داستان حی بن یقظان بیان‌گر سیر تکاملی یک شناخت‌تعالی‌گرایانه در سه مرحله شناخت حسی، عقلی و شهودی است. در مرحله شناخت حسی وقایع عمدتاً بر تامین نیازهای فیزیولوژیک و حفظ حیات استوار است. در مرحله عقلی، استدلال‌ها پیرامون شناخت اعضای خود، روح حیوانی، شرح طبیعت و پاسخ به چرایی‌های گوناگون در باب انسان، جهان، مرگ و زندگی به عمل می‌آید. در مرحله شهود، تلاش بر ادراک وحدت وجود است. به عبارتی، حی در پی تفکر در مورد کشف وحدت و کثرت در عالم اجساد و کشف طبیعت ماده از طریق جستجو در آن‌ها، به این موضوع پی می‌برد که اعضا گرچه دارای کثرت اند، اما به وسیله روح بالذات واحد به همدیگر پیوستگی دارند و از هم جدا نیستند. این برداشت در داستان، خواننده را به سمت وحدت و یکپارچگی در وجود رهنمون می‌کند. بدین گونه که در داستان سیر تکاملی انسان از مرتبه حسی به مرتبه عقلی و سپس به مرحله شهودی به تصویر کشیده می‌شود. از دیدگاه ابن‌طفیل، اگر چه محصول عقل و شهود یکسان است، اما معرفت شهودی دارای وضوح و شفافیت و لذتی عظیم و شگرف است که می‌توان آن را معرفتی اصیل در راستای دستیابی به سعادت تفسیر نمود. وی در این مرحله در می‌یابد که سعادت او در دوام شهود درونی خداوند است. از این رو قصد دارد زندگی حسی فردی و زندگی اجتماعی را زمینه‌ای مقدماتی برای درک مرحله شهود خداوند معرفی کند.

در انسان‌شناسی داستان حی بن یقظان، رابطه انسان با خداوند، رابطه انسان با طبیعت، جنبه‌های حیاتی انسان، هیجانات و عواطف انسانی و مهارت‌های زندگی فردی و اجتماعی به عنوان مولفه‌های انسان‌شناسی قابل بررسی است. در این راستا، داستان حی به عنوان نمادی از انسان خود آموز و خود تربیت شونده به تصویر کشیده می‌شود که به تنهایی در جزیره‌ای دورافتاده رشد می‌کند و در میان جانوران و دور از تاثیر دیگر انسان‌ها مراحل تربیت فردی، اجتماعی و دینی را طی می‌کند. در رابطه حی با طبیعت، می‌توان به بهره‌گیری صحیح وی از طبیعت به کمک نیروی حس و عقل اشاره کرد. همچنین به این دو نیرو، نیروی تخیل نیز اضافه می‌شود. به طوری که در داستان عمیق‌ترین مسائل فلسفی با نیروی تخیل درهم آمیخته و با کمک نیروی تمثیل به عالم شهود راهبر می‌شود. سرانجام در سایه همین نیروی خیال، حی به شیوه‌ای شهودی به شناخت حقایق عالم و اسرار هستی نائل می‌آید.

در ارزش‌شناسی داستان حی بن یقظان، مولفه‌های ارزش‌های فردی و ارزش‌های اجتماعی در داستان قابل دریافت است. ابن‌طفیل در داستان بصورت رمزی فرآیند پیدایش، رشد و تکامل یک انسان تنها و منزوی را به یک انسان اجتماعی نشان می‌دهد. اگر چه یک سوی داستان به معرفتی فردی اشاره دارد که در آن دستیابی به سعادت تفسیر می‌شود؛ در سوی دیگر داستان، همین معرفت دارای وجوه اجتماعی می‌گردد که فرد به واسطه نیاز و برای تحقق سعادتش به آنها دست پیدا می‌کند. حقایقی همچون کمک به دیگران،

دوستی، ایثار و مهربانی از ارزش‌های اجتماعی داستان می‌باشند. در مشاهده ارزش‌های فردی داستان، مصادیق حق‌گویی، تلاش برای فهم و ادراک در سطوح مختلف، ایمان قلبی و عقلی و تمسک جستن توأمان به ظاهر و باطن دین حائز ارزش و اهمیت است. در داستان رابینسون کروزو، زمینه‌های فلسفی داستان به گونه دیگری است. در بعد هستی‌شناسی داستان رابینسون کروزو، مصادیق بسیار اندکی در خصوص شناخت خداوند به عنوان علت غایی وجود دیده می‌شود. رابینسون انسانی است متمدن و در شهر رشد یافته که زندگی در شهر فطرت اصیل او را دستخوش تغییر قرار داده است. حوادث سفر او را به جزیره‌ای دور افتاده منتقل کرده است. وی در جزیره غرق در دنیای مادی است و تمام تلاش خود را صرف تأمین معاش و حیات دنیوی می‌کند. در بعد معرفت‌شناسی داستان، شناخت رابینسون عموماً مبتنی بر شناخت حسی، مبتنی بر تجربه و سرانجام عمل‌گرایی است. وی از سطح شناخت تجربی و عملی در نمی‌گذرد و در همان سطح باقی می‌ماند. شناختی که به وی در حل مسائل معیشت زندگی در عمل کمک می‌کند.

در بعد انسان‌شناسی داستان، رابینسون با نگرشی که دارد به طور طبیعی یک حکومت خودکامه را در جزیره تشکیل می‌دهد و همیشه نیز منتظر است به شهر یعنی جایی که می‌تواند یک زندگی مرفه برای خود شکل دهد، بازگردد. رابینسون دو چیز را باید به زیر سلطه خویش ببرد؛ فضای طبیعت جزیره و ذهن-جسم فرد دیگری به نام فرایدی. او این را حق خود می‌داند؛ زیرا به دلیل امتیازاتی که پیدا کرده، خود را برای این سیادت محق می‌پندارد. بنابراین، هر یک از این دو یعنی جزیره و فرایدی که بخواهد در مقابل اراده قدرتمند رابینسون ایستادگی کند، مستحق مجازات سختی است که بارها اتفاق می‌افتد. قانون، یعنی دستورات رابینسون که از خرد وی به عنوان یک انسان قدرتمند صادر می‌شود و جمعه به عنوان یک انسان ضعیف تر باید بدول دلیل آن را بپذیرد و از آن تبعیت نماید؛ اما، بی تردید رابینسون نیز تغییراتی را در مدت اقامت خود در جزیره پیدا کرده و از حرص اولیه وی کاسته شده است. با این حال، اصول یک استعمارگر انسان‌گرا همچنان پابرجاست. می‌توان گفت که رابینسون با توجه به اینکه قبل از انتقال به جزیره، شناختی نسبی از خداوند داشته، از این رو، وی به وجود خداوند به عنوان علت اصلی جهان آفرینش و به خالقیت او اذعان دارد؛ اما یاد خداوند و همراهی رابینسون با خداوند بصورت همیشگی نبوده و اساساً هدف به شمار نمی‌آید. بلکه خداوند نیرویی است که گه گاهی در عمل و به هنگام بروز مسائل دشوار به رابینسون کمک می‌کند.

در بررسی وجوه اشتراک و افتراق دو داستان در یک نگاه کلی، می‌توان دریافت که دو داستان به دنبال ترسیم شرایط پیدایش و زیست آدمی و امکانات رشد وی و تأثیر آن‌ها از حس و عقل، اندیشه و قوای طبیعی بوده‌اند و هر دو داستان در فضایی مشابه فضاسازی شده‌اند. با این حال، بررسی تحلیل محتوای دو داستان حاکی از تفاوت‌هایی اساسی به ویژه در هدف غایی و ارزش‌های حاکم بر داستان‌هاست که در زمینه‌ای فلسفی ترسیم شده است. در این راستا، در داستان حی‌بن‌یقظان نظریه تکاملی شناخت انسان با رویکردی تعالی‌گرایانه دنبال می‌شود و تلاش برای کشف حقیقت وجود و ارائه معنایی برای زندگی با محوریت شناخت خداوند، مهمترین درون‌مایه داستان است. توجه نویسنده داستان به شخصیت حی به عنوان فردی خودآموز و فعال است که در مسیر یادگیری و شناخت، از مرحله شناخت حسی به شناخت عقلی و در پایان به مرحله شناخت شهودی و عرفانی دست می‌یابد. بر این اساس، از نقطه نظر معرفت‌شناختی، سیر تکوینی حرکت حی از جزئیات به کلیات است. وی در این مسیر در نهایت به تکوین اندیشه خود درباره خداوند نایل

می‌شود. در سیر مراحل شناخت، در رویکردی اجتماعی با ابدال و سلمان آشنا می‌شود. ابدال، عالم دینداری است که به کمک عقل به باطن دین رسیده است و به تأویل معتقد است؛ اما سلمان به ظاهر شریعت تمایل دارد و از تأویل خودداری می‌کند. وی از هریک از این دو شخصیت، وجوهی از شناخت را دریافت می‌کند و با هم در می‌آمیزد. از سویی دیگر، در داستان رابینسون کروزو شاهد حرکت به سمت و سویی متفاوت هستیم. شخصیت اصلی داستان برای زندگی و بقا در همین جهان تلاش می‌کند و حضور شخصیت‌های دیگر در داستان، تاثیری در باب هستی‌شناسی و کشف حقیقت وجودی دیگر غیر از این جهان طبیعت را ندارد.

References

- Arab, A. & Khosravi, R. (2013). Verification of Novel Analysis Elements in Hayy Ibn Yaghzan Dissertation. *Journal of Arabic Language & Literature*, 4(7), 46-63. (In Persian) https://jall.um.ac.ir/article_29223.html
- Aljenfawi, K. (2020). Daniel Defoe, Moral Relativism and The Science of Human nature in Robinson Crusoe, *An-Najah University Journal for Research- B (Humanities)* .34(8), 43-56 https://digitalcommons.aaru.edu.jo/nujr_b/vol34/iss8/8
- Bassmah, B. K. A. (2014). Daniel Defoe and Luis Buñuel's Robinson Crusoe: Individuality in Film and Fiction. *International Journal of Literature and Arts*. 2(3), 65-68. <https://doi:10.11648/j.ijla.20140203.12>
- Bahrani, M. (2015). Hayy ibn Yaqdhan and Its individual and Collective Implications. *Journal of Philosophical Theological Research*, 16(3), 93-114. <https://doi:10.22091/pfk.2015.39>. (In Persian) https://pfk.qom.ac.ir/article_39.html
- Bozovic, M. (2017). The Process of Civilization in Ibn Tufayl's Hayy Ibn Yaqzan. *Centar za religijske nauke "Kom"*. 6(2), 77-90. <https://doi:10.5937/kom1702077B>
- Gomez, A. S. (2010). Robinson Crusoe: literature and religion. *Revista Praxis*. 6(1), 7-14. <https://doi.org/10.21676/23897856.76>
- Cam, Philip (1995). *Thinking Together: Philosophical Enquiry for the Classroom*, Primary English Teaching Association.
- Idris, M. (2016). Producing Islamic philosophy: The life and afterlives of Ibn T: ufayl's Hayy ibn Yaqzan in global history, 1882-1947. *European Journal of Political Theory*. 15(4), 382-403. <https://doi:10.1177/1474885116666032>
- MacDonald, K. (2019). Robinson Crusoe and the Island of Despair: Heroic Metaphors and Contradiction in Leading for Social Justice. *Journal of Educational Administration and History*. 51(2), 133-148. <https://doi.org/10.1080/00220620.2019.1583174>
- Mesbah Yazdi, M. T. (1390). *Philosophy of Islamic Education*. School Publication. (In Persian)
- Mohajeri, M. K.; Yasini, M. R. & Shariati, M. (2013). Critical Thought and the Role of Story in its Bringing Up (By Approach of Children Religious Training), *Journal of Insight and Islamic Education*. 10(26), 31-53. (In Persian) http://init.jrl.police.ir/article_10223.html
- Nasseri, Z. & Nasiri, M. (2013). Ibn Tufayl's Hayy b. Yaqzan from Essentialist and Constructivist Points of View. *Naqd Va Nazar*, 18(72), 150-175. (In Persian) https://jpt.isca.ac.ir/article_67.html

- Sattari, A. (2016). An Investigation of ibn Tufail's Philosophical Thought in Hayy ibn Yaqdhan Novel and its Implications, *Quarterly Journal of New Thoughts on Education*, 11(4), 37-60. (In Persian)
- Vandermeersche, G. & Soetaert, R. (2012). Landscape, Culture, and Education in Defoe's Robinson Crusoe. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. 14(3), 128-139. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.2043>
- Zohrevand, S. & Rahimi, M. (2017). The critical discourse analysis of "Identity" based on Norman Fairclough in Hayy ibn Yaqdhan monograph, Robinson Crusoe novel and Jazire-ye-sargardani novel. *Journal of Studies on Literary Theory and Genres*. 2(1), 97-130. (In Persian) <http://journals.hsu.ac.ir/ltg/article-1-100-fa.html>